

Eksperthinnang Põltsamaa valla haridusvõrgu korrastamiseks.

Töötanud läbi Põltsamaa vallavolikogu ja Cumulus Consulting OÜ asjasse kuuluvad materjalid, teen järgmised ettepanekud koolivõrgu optimeerimiseks.

1. Sissejuhatuseks mõned remargid üldiselt.

1.1 Koolivõrgu optimeerimine on aktuaalne kogu maailmas ja seda on analüüsitud arenenud riikides OECD egiidi all. Eksperdid rõhutavad, et koolivõrgu korrastamise kõige olulisem ajend peaks olema hariduse kvaliteet ehk keskendumine peaks eelkõige koolivõrgu korrastamisega kaasnevatele võimalustele parandada kvaliteeti ja haridusvalikuid. Tihti on aruteludes liigselt keskendunud transpordi- ning finantsküsimustele. Tõenäoliselt on liigselt takerdatud ka emotsioonidesse. Takerdutakse ka olemasolevatesse koolimajadesse, mida iga hinna eest püütakse säilitada. Seetõttu on liigne kulu majadel ja investeringutel ning vähem panustamist inimestesse ja sisutegevustesse.

1.2 Kuna Eesti koolivõrk on kujunenud nõukogude ajal agrotööstuskomplekside tingimustes, vajab meie koolivõrk ka struktuurseid muutuseid. Eesmärgina on kvaliteedi parandamine ja haridusvalikute suurendamine õige, kuid eelmiselt süsteemilt pärandatud koolivõrgu sisuline parandamine nõuab ka vormilisi muutusi. Nõukogude ajast pärit 1.-12.klassiline ühes koolis õppimise vorm ei ole enam jätkusuutlik. Õpilaste arvu pidev vähenemine maapiirkondades nõuab teistsuguseid lahendusi. Õppe-kasvatustöö võiks rohkem fokuseeruda ja keskenduda kooliastmeti. Üks kool 1.-9.klassini võib olla mugav lapsevanematele, kuid õpilaste arengule võib kooliastmeti kooli muutmise kasuks tulla. Otstarbekas oleks progümnaasiumi piisava õpilaste arvu korral käsitleda 1.-6.klassist lahus. HTM-i hariduse valdkonna arengukava 2021-2035 sätestab, et kahaneva rahvastikuga piirkondades tuleks kolmas kooliaste koondada omavalitsuste tõmbekeskustesse.

1.3 Valla elanikkond jätkab kahanemist, tõenäose stsenaariumi kohaselt aastaks 2030 enam kui 15% (8000 elanikuni) ja aastaks 2040 ligi kolmandiku (6500 elanikuni). Aasta keskmine sündide arv väheneb rändestsenaariumi kohaselt aastaks 2030 40% võrra ning stabiliseerub seejärel tasemel ca 50 sündi aastas. Lasteaiaaas laste arv vähenemine 10 aastaga ca neljandiku võrra, põhikooliõpilaste arvu kiire vähenemine algab ca 10 aasta pärast. Otsused tuleb ära teha lähiajal, sest haridusvõrgu muudatused võtavad aega 3-5 aastat, et anda vanematele kindlus, et uus koolivõrk on jätkusuutlik.

1.4 Põltsamaa vald on keskus-tagamaa tüüpi omavalitsus, kus on selgelt üks suurem keskus; enam kui pool rahvastikust elab Põltsamaa linnas ja selle vahetul tagamaal. Valdav osa valla suurematest asustusüksustest on vähem kui 10 km kaugusel piirkondlikust keskusest Põltsamaast ning logistiliselt hästi ligipääsetav. 10-15 km areaal on teise-kolmanda kooliastme lapsele sobiv, kui omavalitsus tagab transpordikorralduse.

1.5 Probleemkoht on koolijuhtide palk.

KOV-koolijuhtide brutopalk 2016-2019

Jõgeva vald	1 253	1 310	1 488	1 535
Mustvee vald	1 140	1 289	1 469	1 641
Põltsamaa vald	1 436	1 490	1 617	1 638
Jõgeva maakond	1 284	1 363	1 528	1 590
Eesti	1 487	1 576	1 727	1 880

HTM-i seisukoha järgi võiks juhi palk olla 40-60% kõrgem riigi keskmisest õpetaja palgast (2019 oli KOV-õpetajal 1579). Selleni ei ole võimalik jõuda, kui ei vähenda tippjuhtide arvu.

Praeguse palgaga enam head koolijuhti ei leia. Ressurssi leiab võrgu seest koolijuhtimist konsolideerides. Maailmas kasvab praktika klasterkoolideks, kus ühe tippjuhi alla on viidud 5–8 senist kooli ja/või lasteaeda. Sellisel juhul on ühel juhil võimalik õppeasutuste koostööd paremini suunata, jagada omavahel ressursse (näiteks korralik spordikompleks) ning tagada kvalifitseeritud õpetajatele täiskoormus ühes õppeasutuses. Tippjuht tegeleb eelkõige haldusega, kohtadel juhivad õppetegevust õppejuhid. Väga levinud on keskuste progümnaasiumide alluvuses pidada väikese õpilaste arvuga esimest kooliastet. See tendents hästi jälgitav Põhjamaades. Eestis on seda rakendatud Põhja-Sakala vallas. Vaadates tööhõive ja õpilaste arvu vähenemist maal, osutub see ainuvõimalikuks säilitada kodulähedane kool maal nooremale kooliastmele.

1.6 Õpetajaskond vananeb ja amet ei ole populaarne, sest palk ei ole atraktiivne. Kindlasti on vaja haridussüsteemi juurde raha, kuid alati ei vajata juurde raha, vaid paremini kasutatud raha. HTM-i arvutuste järgi (P.Sapp) oli 2019/20 õppaastal Põltsamaa valla koolides rakendunud 137 õpetajat, kuid rahastamisreeglite järgi on riigipoolne toetus kaetud umbes 100-le ametikohale. Kui need arvud omavahel kokku viia, oleks võimalik õpetajate palka tõsta rohkem kui viiendiku. Loomulikult ei ole võimalik seda teha ilma koolivõrku korrastamata ja hoobilt, kuid selline mõttemäng annab suuna, millises suunas peaks liikuma.

2. Esitatud arengustsenaariumitest on jätkusuutmatuim jätkata sama koolivõrguga. Muutused on hädavajalikud. Pakun kõrvalvaatajana oma seisukoha, milline võiks olla Põltsamaa valla haridusvõrk. Teen seda haridustasemetete kaupa.

2.1 **Keskharidus.** Jätkata gümnaasiumiharidusega Põltsamaal, kuid suuremas koostöös riigiga. Liikuda võiks hariduskeskuse ideoloogia järgi ning suurema üldgümnaasiumi- ja kutsehariduse integreerimise suunas. HTM-i hariduse valdkonna arengukava 2021-2035 sätestab, et tuleb muuta vastutuse jagunemine keskhariduse tasemel selgemaks, andes enam vastutust riigile ja jätkates keskhariduse konsolideerimisega. Seetõttu tuleks teha ettepanek riigile astuda lepingulistesse suhetesse ja pakkuda gümnaasiumiharidust omavalitsuse taristul kokku lepitud tingimustel (N.halduslepinguga). Koostööd tuleb leida Tartu Kutsehariduskeskusega, sest Tartu poole on tõmme tugevam. Gümnaasiumiosa eraldada põhikoolist ei ole otstarbekas. Eestis on seda proovitud (N. Suure-Jaanis), kuid õpilaste väike arv ei võimalda jätkusuutlikkust. Kui jõuaks olukorrani,

kus kõik gümnaasiumis õppivad noored õpiksid oma valla gümnaasiumis, siis oleks see mõeldav. Sellisel juhul oleks Põltsamaa Gümnaasiumis õpilasi 200 ringis ja sellise suurusega riigigümnaasiumid saavad piiripealselt hakkama Jõgeval, Võrus ja Põlvas. Eestis on ka riigigümnaasiume, mis õpilaste arvult Põltsamaa gümnaasiumiosaga võrreldavad (Hiiumaa ja Valga Riigigümnaasiumid), kuid need on loodud puhtalt regionaalpoliitilistel põhjustel ja nad ei saa kunagi praegu kehtiva rahastussüsteemiga lisatoetuseta hakkama. Kuna Jõgeval on riigigümnaasium olemas, oleks nii väikesesse maakonda teise riigigümnaasiumi rajamise otstarbekus raskesti selgitatav.

2.2 Põhiharidus

Oluline on ka haridusasetuste juhtimisulatus teema. Tuletan meelde, et taasiseseisvunud Eesti algusaastatel oli koolidirektori tööle rakendamiseks vajalik 70 õpilase olemasolu koolis. Väiksema õpilaste arvu korral maksti ühele õpetajale kooli juhtimise eest lisatasu. See ei tähenda, et peaksime taaskehtestama vanu norme, kuid materjal mõtiskluseks juhtide palkamiseks võiks see olla, arvestades seda, et erinevalt tolaegsest situatsioonist on direktorid majandusmuredest vabamad ja infotehnoloogia aitab igapäevast elu korraldada.

Põhiharidus vallas võiks konsolideeruda Põltsamaa Gümnaasiumi juhtimise alla. Kuna Puurmani piirkond on Põltsamaast kaugemal ja teda käsitletakse kohaliku keskusena, võiks esimesel etapil Puurmani Mõisakooli lasteaiaga ühendada ja käsitleda kohaliku hariduskeskusena. Lisaks on Puurmanil tugev tõmme Tartu poolt. Ka siis, kui Puurmani Mõisakool konsolideeritakse Põltsamaa Gümnaasiumi juhtimisskeemi, tuleks seal säilitada põhikool täistsükliks. Puurmani jätkusuutlikkust kinnitavad ka demograafilised analüüsid tulevikuks.

Ülejäänud põhikoolide progümnaasiumi osad võiksid koonduda Põltsamaa Ühigümnaasiumi. Lustivere ja Adavere Põhikoolid võiksid jätkata 6-klassilistena. Sellise lahenduse otstarbekust kinnitavad Cumulus Consulting OÜ demograafilised analüüsid. Adavere koolil võib tekkida raskusi ka 6-klassilise (3-klassilise) Pealekasvavad klassid on väikesed ja lähedus Põltsamaale ja Imavererele kipub lapsevanemate valikut kallutama suuremate koolikeskkondade poole.

Põhikoolide võrgu teema on omavalitsustes olnud oluline viimased 15 aastat. Mitmed maakonnad ja omavalitsused on endale kinnitanud reegleid, millest lähtuvalt tuleks põhikoolide võrku vaadata. Suurusjärguna on praktikas enamvähem mitteametlik konsensus olnud, et põhikoolide võrgu kujundamisel arvestatakse, et minimaalne õpilaste arv klassis keskmiselt oleks 10 õpilast ja maksimaalne kaugus õpilasel lähima põhikoolini ei ületa 15 km. Loomulikult ei saa neid numbreid võtta absoluutselt ja kontekstist välja rebituina, kuid mõtlemisaineks volikogu liikmetele sobiksid nad vast küll. Siinkohal neist piirnumbritest räägime täistsükliga põhikoolide kontekstis. 1.kooliastme (1.-3.klass) puhul tuleb tihti latti allapoole lasta ja käsitleda seda kohaliku poliitilise otsusena. Kodulähedane kool 1.kooliastmele peaks aga nii Lustiveres kui Adaveres säiluma.

Esku-Kamari, Pisisaare ja Aidu koolid demograafilisest analüüsist lähtuvalt jätkusuutlikud ei ole. Kuna Aidu piirkond on keskusest suhteliselt kaugemal, võib kaaluda ka 1.kooliastme säilumist seal. Üks lahendus oleks kokkulepe Jõgeva vallaga nende õppekohtade leidmiseks Jõgevale.

2.3 Alusharidus.

Lasteaialaste ja lasteasutuste arvu vaadates oleks mõistlik moodustada üks lasteaed eraldi õppekohtadena. Esimesel perioodil võiks kaaluda Puurmani lasteiaia ühendamist Puurmani Mõisakooliga ja vaadata seda kohaliku hariduskeskusena. Lasteaedade juhtimist on mitmetes omavalitsustes konsolideeritud ja seda on jätkusuutlikuks peetud. Reeglina on ühe valla piires ka toitlustamine haridusasutustes ühe teenusepakkuja käes ja haridusasutuste muud majanduslikku teenindamist korraldavad omavalitsuste majandusüksused.

Kalle Küttis